

УДК 364.442.6:369.06(477)

Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

**ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЙОГО
МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

**PROBLEMS OF SOCIAL INSURANCE AND DIRECTIONS OF ITS
MODERNIZATION IN UKRAINE**

Доценко І.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Хмельницький національний університет

Возовик І.А.

студент факультету економіки і управління
Хмельницький національний університет

У даній статті вивчено сучасний стану розвитку системи загальнообов'язкового соціального страхування населення. Виокремлено основні перешкоди розвитку соціального страхування в Україні, а саме: наявність високого рівня диференціації доходів населення у різних секторах економіки; існування великих масштабів тіньового ринку праці; застаріла нормативно-правова база соціального страхування. Визначено перспективи розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в країні. Зроблено висновки щодо необхідності становлення в Україні ефективної моделі соціального розвитку, яка б ґрунтувалася на підвищенні платоспроможності населення, а отже, зниження навантаження на бюджет високих. Виокремлено напрями модернізації

моделі соціального страхування населення в Україні, з урахуванням ринкових умов і світових тенденцій розвитку.

Ключові слова: *проблеми соціального страхування, захист населення, соціальне страхування, етапи модернізації, соціальний захист.*

В данной статье изучено современное состояние развития системы общеобязательного социального страхования населения. Выделены основные препятствия развития социального страхования в Украине, а именно: наличие высокого уровня дифференциации доходов населения в различных секторах экономики; существование больших масштабов теневого рынка труда; устарела нормативно-правовая база социального страхования. Определены перспективы развития системы общеобязательного государственного социального страхования в стране. Сделаны выводы о необходимости становления в Украине эффективной модели социального развития, которая основывалась бы на повышении платежеспособности населения, и следовательно потянуло, снижение нагрузки на бюджет высоких. Выделены направления модернизации модели социального страхования населения в Украине, с учетом рыночных условий и мировых тенденций развития.

Ключевые слова: *проблемы социального страхования, защита населения, социальное страхование, этапы модернизации, социальную защиту.*

The low level of the social protection system in Ukraine is an urgent and very important problem of today, which creates the prerequisites for finding new effective directions for reforming and modernizing social insurance in our country. Approaching European standards of living is a priority in Ukraine in the context of the European integration course of its state policy. This article examines the current state of development of the compulsory social security system. The main obstacles to the development of social insurance in Ukraine are highlighted,

namely: the presence of a high level of differentiation of population incomes in different sectors of the economy; the existence of large-scale shadow labor markets; outdated social security regulatory framework. The prospects for the development of the compulsory state social insurance system in the country are determined. Conclusions have been made about the need to establish an effective model of social development in Ukraine, which would be based on increasing the solvency of the population and, consequently, reducing the burden on the budget. The directions of modernization of the model of social insurance of the population in Ukraine, taking into account market conditions and world tendencies of development are singled out. The principles of modernization of the social insurance system and its directions are highlighted. It is substantiated that the modernization of the social insurance system in Ukraine should be carried out by finding the optimal balance between the economic efficiency and social orientation of this system. The system of state insurance funds should maximally compensate the insured persons for losses related to the occurrence of insured events with a minimum load on payment of insurance fees for all market economy entities. Realization of reasonable directions of modernization, will help to turn social insurance into one powerful macroeconomic mechanism of development and regulation of processes occurring in the social environment, and will make a significant contribution - will provide social protection of citizens of Ukraine and reduce the burden on permanently unprofitable social sphere.

Keywords: *problems of social insurance, protection of the population, social insurance, stages of modernization, social protection.*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в Україні пов'язані з багатогранними економічними перетвореннями, суттєво впливають на соціальні відносини у суспільстві. Реформування цих відносин в Україні не завжди відбувалося у тому ж самому напрямку, і з тією ж швидкістю, що й економічні реформи, що призвело до значної соціальної диференціації

населення, падіння рівня його життя, зниження соціальної захищеності громадян та їхньої невпевненості в майбутньому.

Низький рівень системи соціального захисту населення в Україні, є вкрай актуальною та неабияк важливою проблемою сьогодення, що створює передумови для пошуків нових дієвих напрямів реформування та модернізації соціального страхування в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку системи соціального страхування відображені у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів: В. Роїка, Є. Гонтмахера, К. Ерроу, М. Коновалова, К. Турбіна, С. Березіна, В. Годлевська, О. Коваль, М. Кравченко, Е. Лібанова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В період формування сучасної соціальної політики значна увага має приділятися питанням реформування системи соціального забезпечення.

Нова модель соціального страхування має бути побудована на принципах суспільної солідарності, соціальної справедливості при забезпеченні послідовності в реалізації соціальної політики.

Запропоновані фахівцями методи модернізації системи соціального страхування представляють шлях вирішення проблем у комплексному вигляді, а не відокремлено.

Відокремлена ж діагностика прогнозованих змін в рамках започаткованої реформи в соціальній сфері є першочерговою необхідністю при розробці комплексу рекомендацій та управлінських рішень в галузі соціального страхування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення сучасних проблем розвитку системи загальнообов'язкового соціального страхування населення заради виокремлення перспектив модернізації моделі соціального захисту в Україні, з урахуванням ринкових умов і світових тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних складних економічних умовах соціальне страхування набуває особливого значення, будучи важливим елементом процесу економічного розвитку та зростання. Воно ґрунтується на економічній діяльності суспільства, підвищує його добробут, створює умови для соціального прогресу.

Сьогодні в Україні не сформувались ефективні механізми, які забезпечують надходження в державний бюджет і позабюджетні фонди обов'язкового страхування, що негативно відображається на рівні життя населення. Державне децентралізоване регулювання соціальної підтримки населення до даного часу має фрагментарний, безсистемний характер; фінансові ресурси соціальної сфери, які мають єдину кінцеву мету, не скоординовані: кожний компонент має свій відомчий статус, порядок формування і використання, що негативно позначається на процесах фінансового планування і використання коштів, виключаючи прозорість у проходженні потоків. Такий підхід призвів до надмірного навантаження на бюджет і практичного невиконання державних зобов'язань із соціальної підтримки населення, а також нецільового, неефективного та нераціонального використання фінансових ресурсів, підвищення незадоволеності громадян, соціальної напруженості у суспільстві [1].

Формування економічної системи нового зразка пов'язане з реформуванням діючої соціальної політики. В умовах ринкових перетворень в Україні вже здійснено чимало заходів, серед них: ліквідація адміністративно-командної та розподільчої системи управління; лібералізація економічної і зовнішньоекономічної діяльності; демократизація трудових відносин. Сформувалися такі структури, як недержавний сектор економіки, фінансові і банківські структури, валютний і фондовий ринки.

Разом з тим через розрив економічних зв'язків та інших обставин політично-економічного характеру значно скоротились обсяги виробництва продукції основними галузями національної економіки, зросло безробіття, відбулось руйнування соціальної інфраструктури, виникли нестачі

енергоносіїв. Як наслідок – зросла заборгованість по виплаті заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат; знизився рівень трудових і соціальних прав та забезпечення гарантій громадян.

Вагомою перешкодою розвитку соціального страхування в Україні є наявність високого рівня диференціації доходів населення у різних регіонах та секторах економіки; існування великих масштабів тіньового ринку праці, що зменшує можливості формування відповідного рівня дохідної частини фондів соціального страхування; застаріла нормативно-правова база соціального страхування, яка нівелює страхові принципи та чітку адресність соціальної допомоги, що зменшує стимули офіційного оформлення трудових відносин та сплати в повному обсязі соціальних внесків.

Практика переконливо свідчить, що якість, адресність надання та доступність до соціальних послуг в Україні є вкрай низькими, а бюджетні соціальні видатки на фінансування надання таких послуг покривають тільки третину від їх потреби.

Забезпечення реалізації прав, свобод людини і громадянина та наближення до європейських стандартів життя є пріоритетними завданнями в Україні в контексті євроінтеграційного курсу її державної політики. Необхідно сформувати такі правові, організаційні та фінансові механізми, які б забезпечували реалізацію основних принципів соціального страхування. Вдосконалення нормативної бази створюватиме сприятливі умови для взаємодії соціального страхування із трудовим, фінансовим та адміністративним правом, а також ліквідує законодавчі протиріччя між ними.

У контексті викладеного вище актуальним є розроблення напрямів модернізації системи соціального страхування, які визначатимуть мету, пріоритетні цілі та завдання їх досягнення. Модернізація системи соціального страхування в Україні повинна здійснюватися шляхом знаходження оптимального балансу між економічною ефективністю та соціальною спрямованістю даної системи.

Простіше кажучи, система державних страхових фондів повинна максимально забезпечувати компенсацію застрахованим особам втрат, пов'язаних із настанням страхових випадків при мінімальному навантаженні по сплаті страхових зборів на усіх суб'єктів ринкової економіки.

Модернізація системи соціального страхування повинна проводитися системно, цілеспрямовано та базуватися на принципах, які наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Базові принципи модернізації системи загальнообов'язкового соціального страхування

Принципи	Характеристика
Децентралізація системи та субсидіарність надання соціальних допомог	Передбачає базування надання соціальних допомог на рівні територіальної громади, розукрупнення великих соціальних фондів і центрів, територіальне наближення надання територіальних послуг до місця проживання або перебування її отримувачів для забезпечення збереження або відновлення трудових відносин. Посилення ролі та відповідальності органів місцевого самоврядування за якість, фінансове забезпечення, обсяг, вибір суб'єкта що надає соціальне забезпечення.
Адресність надання соціальних допомог	Передбачає диференціацію надання соціальних допомог з урахуванням умов життя їх отримувача, адресне фінансування з місцевих бюджетів, цільову соціальну допомогу отримувачу.
Зорієнтованість на задоволення потреб отримувачів соціальних допомог	Види, форми та обсяг соціальних допомог мають бути спрямовані на розв'язання проблем і задоволення ринкового попиту на соціальні послуги, індивідуальних потреб осіб, що з певних причин втратили працездатність.
Рівноправність суб'єктів, що надають соціальні допомоги незалежно від форми власності	Реалізація цього принципу передбачає передусім створення для державних, комунальних і недержавних суб'єктів, що надають соціальні допомоги рівних умов доступу до отримання фінансування з державного та місцевого бюджетів, забезпечення для них рівних умов конкуренції на ринку таких послуг, можливості укладати контракти на надання соціальних допомог, стимулювання та регулювання діяльності недержавних фондів.
Прозорість і підзвітність системи надання соціальних допомог	Процес планування, надання соціальних допомог, моніторингу їх якості мають відбуватися за безпосередньою участю всіх зацікавлених сторін і відповідальних структур, включаючи самих отримувачів та їх представників, із реальним та широким залученням громадського контролю та незалежних інспекцій, оприлюдненням результатів перевірок, інформуванням громадян про діяльність у системі надання соціального страхування.

Вищесказані принципи є підґрунтям, за допомогою якого можна побудувати модель страхового соціального захисту, яка б органічно поєднувалася з ринковою економікою.

На наш погляд, модернізація системи соціального страхування має проводитися за такими основними напрямками (рис. 1).

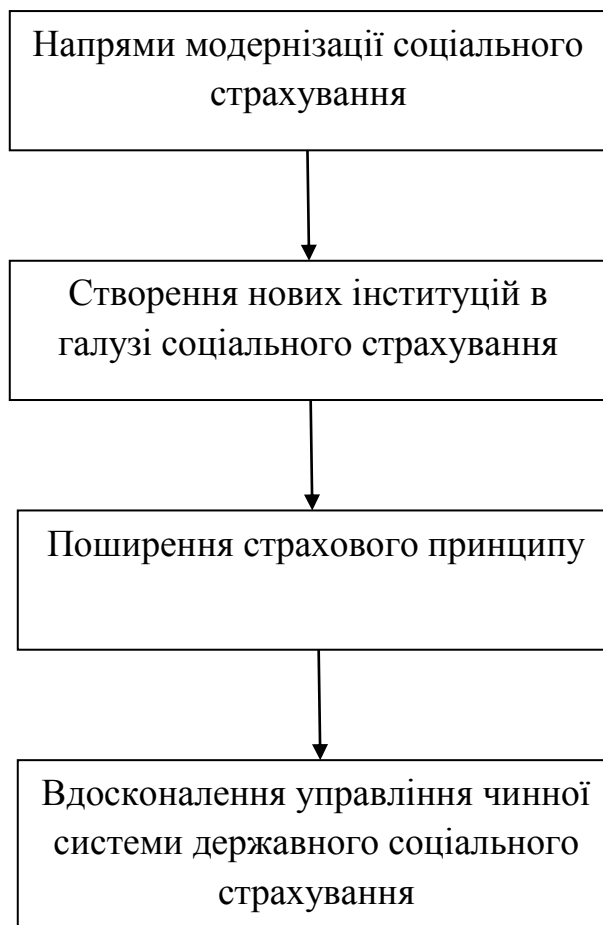

Рис. 1. Напрями модернізації системи соціального страхування в Україні*

* – складено авторами на основі [3,4]

Аби розібратися, в чому ж суть цих напрямів, ми подали більш детальне їх пояснення.

По-перше, поширення страхового принципу. Сюди ми віднесли наступне:

– залишення у розпорядженні фондів соціального страхування частини напрямів використання коштів, які не відповідають вимогам адресності та носять не страховий характер;

– передачі частини напрямів іншим суб'єктам системи соціального страхування, для яких такий вид діяльності є більш притаманним (бюджети всіх рівнів, Міністерство соціальної політики, благодійні фонди та ряд громадських організацій);

– ліквідації частини напрямів через їх архаїчність, непотрібність та популістський характер;

– оптимального згрупування тих напрямів, які залишаються за фондами для усунення їх подвійного тлумачення та уникнення зловживань в цій сфері.

По-друге, вдосконалення управління чинної системи державного соціального страхування. В першу чергу потрібно:

– забезпечити оптимальний розподіл компетенцій між виконавчими дирекціями (виконання поточних планів) і правліннями фондів (вирішення стратегічних завдань);

– змінити статуси існуючих фондів соціального страхування шляхом уніфікації їх структури та ліквідації Рад фондів, як зайвої та неефективної управлінської одиниці;

– розробити та прийняти ряд нормативно-правових актів, які б зобов'язували фонди соціального страхування оприлюднювати інформацію про стан їхніх доходів та витрат у більш розширеному вигляді (постатейний розпис), а також інформацію стосовно результатів перевірок їх діяльності.

По-третє, створення нових інституцій в галузі соціального страхування. Насамперед, на нашу думку, необхідно створити:

– системи обов'язкового корпоративного пенсійного страхування, яка повинна доповнювати другий рівень системи пенсійного забезпечення і активи якої повинні обслуговуватись Накопичувальним фондом;

– системи обов'язкового медичного страхування із визначенням методики розрахунку обсягів державних гарантій та тарифів на медичне обслуговування;

– Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, засновниками якого повинні бути ліцензовані страхові компанії, які займають топові місця у рейтингу Insurance Top.

З огляду на викладене вище, пріоритетним напрямом модернізації механізмів державного управління системою соціального страхування є радикальна модернізація державної політики доходів населення. Доходи населення є своєрідною соціально-економічною базою вказаної системи, яка забезпечує певний рівень споживання необхідних для існування людини товарів і послуг. Показники та динаміка реальних доходів визначають рівень матеріального добробуту населення, можливості його споживання та заощадження, а відтак, детермінують якість і ефективність соціальних допомог.

Умовою підвищення платоспроможності населення, а отже, зниження навантаження на бюджет, розвитку ринку соціальних послуг, тобто реалізації як субсидіарного, так і страхового принципу соціального захисту, є реформування заробітної плати в бік її підвищення, одним із напрямів якого є перенесення до фонду заробітної плати частини коштів, акумульованих дотепер у державному бюджеті та позабюджетних фондах, для фінансування соціальних завдань з тим, щоб надати можливість населенню безпосередньо оплачувати деякі соціально значущі послуги

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, на основі проведеного нами дослідження ми зробили висновок про те, що у системі соціального страхування України присутній значний ряд проблем, які потребують якомога швидкого вирішення. Якщо буде проведена реалізація вище обґрунтованих напрямів модернізації, то це, як ми вважаємо, допоможе перетворити соціальне страхування в один могутній макроекономічний механізм розвитку і

регулювання процесів, які відбуваються в соціальному середовищі, а також зробить вагомий внесок – забезпечить соціальний захист громадян нашої держави та зменшить навантаження на постійно збиткову соціальну сферу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балтачєєва Н. А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41450/st_57_36.pdf?sequence=1 (дата звернення: 10.11.2019)

2. Губар О. Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 130-136.

3. Березін С. Сучасні тенденції в реформуванні системи соціального страхування України. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка*. Серія Економіка. №3(168). 2015. С. 25-27.

4. Мерзляк А. В., Бубнов А. О. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1 (19). С. 1-14.

REFERENCES:

1. Baltachejeva N. A. (2014). Strateghija rozvytku systemy socialjnogho zakhystu naseleennja v Ukrajinі. Available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41450/st_57_36.pdf?sequence=1 (accessed (10.11.2019)).

2. Hubar, O.Ye. (2012). «Sotsialne strakhuvannia u zabezpechenni suspilnoho dobrobutu», *Finansy Ukrainy*, Vol. 8, Pp. 130–136.

3. Berezin S. (2015). Modern tendencies in reforming the social security system of Ukraine [Bulletin of the National University of Kiev. T.G. Shevchenko. Economy series]. no. №3 (168). pp. 25-27.

4. Merzljak A. V., Bubnov A. O. (2018). Zagaljnoobov'jazkove derzhavne socialjne strakhuvannja v Ukrajinі: suchasnyj stan, problemy ta perspektyvy

rozvytku. Publichne administruvannja: teorija ta praktyka. 2018. vol. 1 (19). pp. 1-14.